

המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין

המרכז למורשת המודיעין

השיח אודות הקורונה: שלוש גישות

ד"ר דורון מצא¹

הקורונה היא לא רק התרחשות המעוגנת בעולם המציאות. הקורונה היא גם שיח (DISCOURSE). במשמעות הפילוסופית (פוקויאנית) מדובר בצורת פרשנות על מה שאנחנו מגדירים כמציאות. פרשנות זו מושפעת לא מעט גם מעניינים הנוגעים לכוח והגדרת אינטרסים של קבוצות חברתיות וככזה השיח נוכח לא רק כדי לשקף תמונת מציאות עובדתית ונטולת הקשר, אלא כתסריט הנכתב ומהונדס, בין אם ביודעין ובין אם לאו, כדי להגדיר את האופן שבו אנחנו כמערכת אנושית נשחק כולנו על בימת תיאטרון המציאות.

מה שמרתק עוד יותר בשיח הוא יצירתה של מסגרת קוגניטיבית-פרשנית הנתפסת על ידי אלה שסופגים אותו כגילום טבעי ואובייקטיבי של המציאות מבלי לקשור בין הנאמר ובין צורות הכוח המכוננות אותו ומעצבות אותו ככזה. על כן, השיח הוא עניין קוגניטיבי הרבה יותר מאשר עניין של תקשורת סתמית בין אנשים. זו לא שיחה וגם לא דיון כמערכות להעברת אינפורמציה ותיאור מציאות. הוא מגדיר עבורנו את תפיסת העולם ובסופו של יום מנסח את מערכת הכללים שתכתיב את צורת ההתנהלות שלנו על בסיס אותה תפיסת עולם. על משקל התיאוריה שנוסחה כאן בקצרה יתרה, הקורונה היא לא רק מציאות, אלא גם שיח פוליטי וחברתי, וזה ניכר אם מנסים להגביה עוף ולבחון כיצד אנחנו כמערכת אנושית מתבוננים על ההתרחשות הזו.

בשלל ההתייחסויות למגפה ניתן לראות שלוש צורות שיח. המבטאות שלוש תפיסות עולם. כולן מתייחסות לאותה התרחשות - הקורונה. כל אחת ואחת מהן רואה את עצמה כמי שמייצגת את המציאות בה"א הידיעה, את האמת הגדולה שאין בילתה, אולם כולן ביחד הן תוצר רעיוני, קוגניטיבי, תפיסתי הרבה לפני שהן ייצוג של מציאות 'נטוי'.

השיח הראשון, או הגישה הראשונה, היא המודרניסטית - מדעית. היא מתייחסת לקורונה כייצוג של תופעה עובדתית חדשה למדי, במונחים של 'ברבור שחור' לפי גישתו הסטטיסטית של ניסים

¹ ד"ר דורון מצא הוא חוקר ומרצה בתחום הסכסוך היהודי-ערבי ואיש חינוך. עבודת הדוקטורט שלו עסקה בנייתו השיח הממסדי כלפי המיעוט הערבי-פלסטיני ונכתבה באוניברסיטת בן-גוריון שבנגב. הוא מלמד במכללת 'אחוה', משמש כחוקר אורח בתוכנית המחקר 'הערבים בישראל' במכון למחקרי ביטחון לאומי ומפרסם מאמרים ומחקרים בעיתונות ובפורומים נוספים. בעברו מילא תפקידים בכירים במערך המודיעין והביטחון הישראלי.

טאלב, או במונחים של 'הפתעה מצבית / בסיסית' לפי גישתו הקוגניטיבית של החוקר צבי לניר שעסק בענייני מודיעין וקוגניציה של אנשי מודיעין. ככזו, מדובר בתופעה אמיתית, מוחשית ואף מדעית, שנוכחותה כאן והופעתה בבחינת יש מאין מציבה אתגר עצום וחסר תקדים לסדר האנושי על רבדיו השונים כפי שהכרנו אותו עד כה. זו תופעה שכאילו שוברת את רציפות הזמן ההיסטורי ומחלקת את שדה הזמן בין מה שהיה עד להופעת התופעה (ובין מה שיהיה מרגע הופעתה, במובן זה ש'היום שאחרי' הופעת הוירוס יהיה שונה תכלית השינוי מזה שקדם לו בכלכלה, תרבות הפנאי, התקשורת וכיוצא בזה.

על פי גישה זו, העולם כמו התהפך. לכן לא מעט מאלה הנוטים לחשוב על המציאות במונחים הללו עוסקים ללא הרף בשאלה כיצד ייראו החיים ב'יום שאחרי', כאשר הנחת המוצא היא, כאמור, ש'היום שאחרי' יהיה שונה קטגורית מ'היום שלפני', כמעט בכל תחום אפשרי. גישה זו איננה רק תיאורטית, מתוכה נגזרת ההתנהלות במשבר הנוכחי המבוססת אף היא על גישה מדעית מבוססת מחקרים (יעידו על כך מספר הפרופסורים לרפואה הפוקדים את האולפנים), מבוססת נתונים (בדיקות למיניהן בקצב ובאיכות משתנים) והתנהלות אנושית ומדינית השוברת כל דפוס פעולה 'נורמאלי' שהיה אופייני לסדר הקודם כמו 'בידוד', 'סגר', 'עוצר', 'פיקוח', 'ניטור' ועוד. זו למעשה הגישה הקוגניטיבית שהייתה דומיננטית לאורך מרבית השבועות האחרונים מאז הופיעה הקורונה בתוך עולמנו.

הגישה השנייה הייתה בעלת נוכחות מסוימת בתחילת המשבר וככל שהוא מחריף בהיקף הצעדים שנוקטות מדינות ניתן למצוא את סימני נוכחותה המתחדשת. מדובר בגישה הפוסט מודרנית. לפי הגישה הזו, מדובר במשבר על סף המדומיין. לא מדומיין במובן של משבר מומצא, אלא מדומיין במובן זה שיש לו גרעין מסוים של אמת, אבל זו אמת שהלכה לאיבוד או יצאה מכלל פרופורציה. לפי הגישה הזו, קיים דבר מה שקוראים לו קורונה. מדובר בוירוס פעיל. אולם, מדובר בתופעה שבנפח הנוכחי שלה מועצמת ומנופחת לממדים חסרי תקדים בגלל הרשתות החברתיות, אמצעי התקשורת, פוליטיקאים רודפי כוח וכמובן 'אפקט הפרפר' ומצב הקבע של השטחת העולם.

בהקשר הזה, יאמרו מצדדי הגישה כי מדובר בלא יותר ממחלה קלה הדומה לשפעת העונתית. היא כאן כדי להישאר אבל אין להפריז במשמעויותיה ובהשלכותיה, וודאי אין להיכנס לפאניקה בגינה, ועל כך יעידו נתוני התמותה הלא מאד גבוהים ביחס למחלות או נגעים אחרים ובעיקר השטחת עקומות הנדבקים שהיא מאד דומה אצל כלל מדינות העולם ללא שום קשר למדיניות הספציפית שננקטה על-ידי אותן מדינות ביחס להתפשטות הנגיף. אנשי גישה זו יצביעו על שפעות עונתיות, מלריה, איידס ושאר מרעין בישין שבני אדם מתים מהן הרבה יותר מאשר מוירוס הקורונה ולא

כל שכן על החפיפה בין מספר המתים בגילאים מבוגרים לבין מחלות שונות שמהן סבלו אותם אנשים לפני הופעת הקורונה וייתכן שהן האחראיות לפטירות ולא הווירוס החדש.

הדבר המעניין בגישה הזו הוא שאנשיה באים משתי אסכולות מחשבתיים שונות. מצד אחד הליברלים ואנשי שמאל מובהקים שטוענים כי הקורונה היא המסך הגדול המאפשר בחסותה ובמחיר של העצמת משמעותה למשטרים ולמנהיגים בעלי כוח הגמוני לנצל את המציאות כדי לדכא עוד יותר את שאריות הסדר הליברלי; מצד שני, אנשי הימין הרואים את הקורונה כתופעה המשבשת את הסדר הכלכלי הקפיטליסטי העולמי וכמי שמאיימת על כלכלת המדינות והשיטה המבוססת על צמצום הוצאות המדינה והמנגנון הציבורי. המשותף לאלה וגם לאלה הוא הרצון לראות את הסדר חוזר על כנו לנקודת האפס של המציאות, ועוד יותר מכך לנסות ולהמעיט מחומרת התופעה ולצייר את אנשי הגישה הראשונה של השיח (המודרניסטית) כמי שמובילים את העולם לכאוס מוחלט ולמשבר כמוהו לא ידע העולם, הן במישור הפוליטי הנוגע לזכויות האדם והן במישור הכלכלי הנוגע לרווחה האנושית.

אלה היו הקולות והציוצים שהשמיע הנשיא האמריקני טראמפ עם תחילת המשבר. כך נהגה גם ההנהגה הבריטית בתחילת התפשטות הווירוס ביבשת הבריטית. כך נוהגת כיום שבדיה או קולות אחרים שנטו לפקפק בנחיצות צעדים אגרסיביים יותר מאלה שנקטו מדינות אחרות באירופה או בארה"ב. ככל שחלף הזמן פחתו הקולות שציידו בגישה הפוסט-מודרנית, אבל באחרונה, על רקע השפעות הלוואי של הסגר, בייחוד בהקשרים הכלכליים, צובר השיח הפוסט-מודרני אנרגיות מחודשות ויש לו נוכחות משמעותית בשיח, גם מאחר והוא מאפשר לבעלי האג'נדות הכלכליות והפוליטיות להשתמש בו כדי לייצר לחץ ציבורי לטובת ערעור הדומיננטיות של הגישה המודרניסטית ששלטה עד כה בכיפה.

אב הטיפוס של הגישה השלישית, מתפתח על ציר הזמן ככל שמתפתח המשבר וכנראה שיהפוך לגישה הדומיננטית שתעצב את צורת ההתייחסות ובעיקר את צורת ההתנהלות שלנו במציאות הנוכחית. זו **גישת ביניים שמשלבת בין שתי גישות** הקצה או בין שני טיפוסים השיח המובהקים: גישה זו תופסת משהו מתוך הגישה המודרניסטית אבל לא מרחיקה עמוק לתוך המשמעויות הפטאליות הנגזרות ממנה, ובאותה המידה שואבת משהו מהגישה הפוסט מודרניסטית מבלי לאמץ את חוסר הזהירות שבה.

זו גישה הרואה את הקורונה כסוג של אתגר רפואי ואף יותר מכך. חברתי, כלכלי ואחר. מצד אחד זו לא שפעת עונתית רגילה, כי שיעורי ההדבקה גבוהים יותר, אבל מצד שני זו לא מגיפת השפעת הספרדית שקטלה 50 מיליוני בני אדם מבחינת האפקט הרפואי שלה. הקורונה איננה גם מחלה

בלתי ידועה. מדובר בוורוס מזוהה ומוכר שעבר אדפטציה לבני אדם. הוא פוגע בעיקר בשכבת גילאים מסוימת וגם כאן קשה לרפואה לומר בוודאות מה פגע יותר באותם קשישים (הקורונה או מחלות 'רקע' נוספות וקודמות שבאו איתן), אבל מרבית האנשים כלל לא מפתחים סימפטומים ואף מחלימים מהוורוס.

אם כך הוא הסיפור, הרי שלפי גישה זו משבר הקורונה הוא תמהיל בין גישת 'בית המשוגעים' האופיינית לעולם המדעי-המודרני לבין גישת הנורמליות שהתערערה ויצאה מאיזון האופיינית לעולם הפוסט מודרני. זה אומר שבניגוד לשתי גישות הקצה הראשונות, לא צריך לשקוע במרה שחורה על "סוף העולם" וגם לא לחשב מחדש את מסלולינו, אבל גם לא צריך להתעטף בסוג של אשליה של חזרה מוחלטת ומהירה לאותה נקודה בזמן שבה החל המשבר. מה שנגזר מהגישה השלישית הוא **תמהיל של ריאליזם ומפוכחות**. הקורונה היא אתגר משמעותי ולא אתגר מדומיין. אבל מצד שני, זהו אתגר שמוצא את האנושות כאשר באמתחתה הכלים והאמצעים להתמודד אתו בצורה הרבה יותר טובה מהאופן שבו התמודדו קודמינו עם אתגרים דומים.

לפי אב הטיפוס השלישי של השיח הקורונה היא אתגר מורכב. העולם נמצא כרגע בתזזית. בין הכאוס, השינוי של המציאות ואי הוודאות לגבי העתיד לבין הכמיהה לנורמאליות, לחזרת הישן ולראיית המציאות כמוגזמת. זהו המתכון שיביא בסופו של דבר לנקודת האיזון. לא, העולם לפי אותה גישה לא ישתנה לחלוטין בעקבות הקורונה, אלא באופן מסוים ואולי גם לפרק זמן קצר יחסית. הוא כנראה יחזור לבתי הקפה, למסעדות, לנסיעות, להוצאות, לחיבורים ולנשיקות. זה אמנם ייקח מעט זמן, אבל לא הרבה מאד זמן. ובהקשר הזה, החדשות הטובות הן שאנחנו נמצאים בשלב שבו המערכת מתחילה לסנכרן את עצמה לנקודת האיזון והתווך בין שתי גישות השיח הקוטביות והמוקצנות. בין רואי השחורות לבין האופטימיים חסרי התקנה. בין אסכולת העולם המשתנה שיבוא בעקבות הקורונה לבין אסכולת העולם הישן שאליו צריך לחזור בעקבות הקורונה. השלב של מציאת נקודת האיזון הוא שלב ביניים המבוסס על תהליך הלמידה שלנו, על החוויות שלנו, על הקוגניטיבי המשתנה שלנו ועל הניסיון שאנחנו רוכשים. זהו השלב שבו הקורונה הופכת לחלק מאתנו. לא לתופעה חיצונית מאיימת או תופעה חיצונית מדומינת. מטבע הדברים, מדובר בשלב מורכב יותר להבנה ולניהול הסיטואציה, אבל זהו גם שלב שמחלף אותנו משתי הרעות הקוגניטיביות המוקצנות. זה אומר, שאין כאן מקום לפסימיות מוחלטת וגם לא לאופטימיזם מוחלט. אופטימיות זהירה תהיה המונח הראוי יותר להתבונן על המציאות וגם לעצב את הקוגניציה שלנו ביחס אליה.